

Obsáhlá introdukce k další kapitole nových dějin české literatury 19. století

(*Bohemica litteraria* 17, 2014, č. 1; monotematické číslo věnované problematice českého literárního realismu)

Erik Gilk

Nebudeme daleko od pravdy, prohlásíme-li, že máme tu čest být svědky kolosálního přepisování dějin české literatury dlouhého 19. století. Lví zásluha na koncepčně i časově náročném projektu spočívá na bedrech českobudějovického profesora Dalibora Turečka, jemuž se podařilo vybudovat zdatný a kompaktní tým mladých specialistů. Ten je zároveň prezentací „Turečkovy školy“, neboť většinu z nich jako školitel jejich disertačních prací odborně vychoval. Už tady by mělo zaznít pochvalné vyjádření, neboť v dnešní době sobecké honby za publikačními body málokterý profesor tak vzorně dbá o své žáky.

Vedle desítek studií publikovaných samostatně časopisecky či v konferenčních sbornících o sobě dal Turečkův kolektiv hlasitě vědět jednou ze čtyř projektovaných monografií, jež mají postihnout základní etapy literárního vývoje 19. století: klasicismus, romantismus, realismus a parnasismus. Badatelé přitom nepřístupují k dějinám chronologicky: po publikaci *České literární romantično* (Host 2012) má v tomtéž nakladatelství v brzké době vyjít kniha *Český a slovenský literární parnasismus*. Mnohé ze zvoleného přístupu k bohatě zastoupenému literárnímu materiálu napovídá podtitul (či lépe nadtitul) vydaného svazku znějící „Synopticko-pulzační model kulturního jevu“, odkazující k teorii literární historie Petera Zajace. Řečeno výstižnými slovy Dalibora Turečka: „Literární tvorbu lze chápat jako nalézání konkrétní rovnováhy mezi mnohotvárnými možnostmi, které obsahuje dobový literární diskurz. Hlavní důraz následně spočívá na postižení základních obrysů a povahy procesuality, vnitřně různorodého dění, nikoli na určení statické, esenciální povahy ‚literárního směru‘.“ (2012, s. 103) Tím se mimo jiné vysvětluje, proč autoři přistoupili na v podstatě neologické pojmenování „romantično“, kterým se naznačuje distance od literární historií petrifikovaného a sémanticky mnohoznačného termínu romantismus. Je ovšem pravdou, že v dalších dílech, jak ostatně napovídá i titul připravovaného svazku, už tak vynalézaví být nemohou: termíny klasicistično, realistično a parnasistično by se ve vědecké obci obhajovaly jen obtížně.

O tom, že členové projektu pracují na svém výzkumu kontinuálně a nespokojují se s kolektivní monografií v tisku, svědčí první číslo šestého ročníku brněn-

ského časopisu *Bohemica litteraria*. Jedná se o číslo monotematicky zaměřené na problematiku českého literárního realismu a, jak se dozvíme z Turečkova úvodního slova, jeho editorkou je Zuzana Urválková, domácí odbornice na literární dějiny 19. století. Vedle pravidelných rubrik časopisu, jako jsou recenze a zprávy, obsahuje číslo osm studií, jejichž smyslem má být podle Turečka „znovu ověřit možnosti použití základních pořadajících rámců literárních dějin; pozornost je přitom primárně soustředěna k estetickým, morfologickým a tematologickým kritériím, tedy – praveno v jazyce českého strukturalismu – k imanentním kategoriím“ (s. 5). Stati doplňuje editorčino interview s – kým jiným než – Daliborem Turečkem, jehož slovo tedy svazek otevírá i uzavírá, a ač sám původním článkem nepřispěl, bude toto pozoruhodné rámcování v recenzi ještě zmíněno.

Všechny obsažené studie s výjimkou jedné spojuje vysoká erudovanost a naprosto přirozená obeznámenost s bohatým pramenným materiálem. To je nutno vytknout před závorku, neboť tu v žádném případě nejde o pouhé hledání a následné dosazování vhodného literárního textu do předem vytvořeného teoretického konceptu. Ten má být vytvořen teprve druhotně, na základě výzkumu obsáhlé a heuristicky takřka nenapadnutelné primární literatury. A studie v brněnském periodiku představují jakýsi první stupeň k jeho formování, jsou pevnými kameny stojícími v jeho základně a spíše mezi řádky hledají vhodné ingredience pro nezbytný tmel.

Stati, která stojí poněkud stranou, neboť nepracuje s literárním materiálem, ale s recepcí pojmu, je studie Martina Hrdiny „Tomáš Garrigue Masaryk v českých diskusích o literárním realismu“. Hrdina je jeden z publikačně nejpłodnějších členů projektového týmu a ve svých příspěvcích se soustředí na (slovy Dalibora Turečka) „sémantický úklid“, který je nezbytným předpokladem k jakémukoliv novému výzkumu či přehodnocení. Hrdina tak činí velmi důkladně, jak v jeho kapitole v monografii o romantismu, tak v přítomné studii prokazuje obdivuhodnou orientaci v nejjednodušším a mnohdy odstředivém „pojmovém diskurzu“. Na druhou stranu musím přiznat, že číst, co kdo kdy prohlásil o romantismu, případně kdy a jak Masaryk použil termíny realismus či realistický, nepředstavuje zrovna záživnou činnost.

Další tři články se koncentrují na výklad jediného díla: Kateřina Piorecká se zabývá Máchovým „obrazem ze života“ *Marinka*, Zuzana Urválková Tylovou sociální povídkou *Ze života chudých* a Michal Charypar Sabinovou historizující prózou *Osudná kniha*, jež byla shodou okolností vydána roku 2013 v edici Petry Hesové a Václava Vaňka. Rozsáhlá studie Kateřiny Piorecké představuje vynikající analýzu Máchovy prózy, zaměřuje se na její žánrové vymezení (obrazy a drobnokresba), vizualitu a kontextové souvislosti, zevrubně zkoumá problém autenticity a vztahu k realitě, prostřednictvím principu kontrastu a funkce snů prozkoumává vlastní poetiku textu. Domnívám se, že tato stať může být převedena do kolektiv-

ní monografie realismu bez jakýchkoliv změn a v části „argumentum“ (bude-li kompozice prvního svazku zachována) se bude i tak vyjímat.

Za velmi objevnou lze považovat studii Dagmar Mocné „Nerudovy Obrazy ze života a realismus“, zasvěcený vhled do Nerudovy prozaické tvorby dvouletí 1859–1860, kdy byl redaktorem časopisu *Obrazy ze života*. Středem badatelčina zájmu je jedenáct povídek otiskovaných nejprve časopisecky a následně zařazených do souboru *Arabesky* (1864). Výhodou tohoto postupu, preferujícího dobu vzniku jednotlivých próz, a nikoliv jejich zařazení do knižního souboru (čímž přirozeně vznikne nový a odlišný celek), je odkrytí netušených vazeb mezi jednotlivými texty vzniklými v časové blízkosti. Na rozdíl od monografie *Záludný svět Povídek malostranských* (2012), kdy tento postup Mocná již úspěšně aplikovala, je zde přítomen další, značně obohacující prvek interpretace. Prozaické texty jsou totiž autorkou vnímány na pozadí Nerudovy stati „Škodlivé směry“ z roku 1859, v níž se spisovatel vyjadřuje k tehdejší situaci české literatury. Komparací Nerudovy „teorie“ a „praxe“ dochází badatelka k závěru, jež si dovolíme ocitovat: „Na úrovni programových úvah a reflexe vlastní tvorby je tedy Neruda umělcem, usilujícím o nekompromisně pravdivé zobrazení reality. Zároveň však ve svých prózách zakládá takové vidění světa, jež bude o několik desítek let později typické pro modernismus. Je současně (raným) realistou i postrealistou. Jen málokterý příklad tak přesvědčivě dokládá limity lineárního pojetí literárního vývoje jako ten Nerudův.“ (s. 85)

Michal Fránek volí pro svoji stať tematologický, či přesněji řečeno historicko-poetický přístup, když si všímá proměn specifického jevu výměnkářství zpodobněného ve venkovských prózách druhé poloviny 19. století. Vedle nepřekvapivých autorů Vítězslava Háška, Karla V. Raise a Josefa Karla Šlejhara si za nejranější vzorek tématu reflektujícího neutěšenou sociální situaci na vesnici vybral prózy Františka Pravdy a dnes téměř neznámého Leopolda Hansmanna. Jana Vrajerová zase v příznačně nazvaném článku „Diskuse o realismu, o patro níž“ registruje a zkoumá poměrně značnou pozornost, již v periodikách určených výhradně ženám věnovaly koncepci realismu jejich pilné přispěvatelky Teréza Nováková a Sofie Podlipská.

S výjimkou Charypara a Hrdiny všichni autoři zmíněných článků citují či alespoň uvádějí v seznamu použité literatury Turečkovu studii „Synopticko-pulzační model českého literárního realismu – pracovní hypotéza“, jež tvoří appendix *Romantična*. Teze obsažené v této stati považují badatelé za natolik podstatné a závažné, že se pro ně stávají závaznými a nepřekročitelnými, byť se jedná teprve o jejich pracovní náčrt. Spatřuji v tom jisté nebezpečí, které se týká výzkumného týmu en bloc. Přirozená autorita jeho klíčové osobnosti v osobě profesora Turečka se může lehce stát momentem retardujícím nezatížený průzkum dalšího literárního materiálu. Vzniká tu až nezdravé zacyklení pracovního postupu, kdy guru vymyslí – jakkoliv inspirativní a inovativní – teze, které jsou jeho žáky pouze tupě

dokládány, aniž by přitom docházelo ke kýžené modifikaci. Recenzovaný svazek je sice souborem přípravných studií, přesto považuji za nutné na tuto okolnost upozornit.

Jediný badatel, který stojí stranou tohoto trendu a který se od ostatních odlišuje již obecným názvem své studie, je Richard Změlík. Ve statí „Ke kategorii literárního prostoru“ si pro ověření svých závěrů jakoby náhodou vybral romaneta Jakuba Arbesa. Text nezapadá do koncepce monotematického čísla ani svým teoretickým zaměřením, ani deduktivním postupem, kdy literární materiál stojí až na druhém místě a slouží pouze k ověření nastolených premis. Jeho výhodou je ovšem naprostá nezávislost na Turečkově pre-konceptu.

Dva závěrečné odstavce nic nemění na vysokém kreditu, který si badatelský kolektiv dokázal udržet také v recenzovaném čísle časopisu *Bohemica litteraria*. Šlo mi pouze o to upozornit na jisté meze jím praktikované metody, jež se zde odhalily ve větší míře než dříve a jež by slibně načatou cestu nových dějin české literatury 19. století mohly propříště zbytečně komplikovat.

doc. Mgr. Erik Gilk, Ph.D.

Katedra bohemistiky

Filozofická fakulta

Univerzita Palackého

Křížkovského 10

771 80 Olomouc

erik.gilk@upol.cz